

Ѓорѓи Поп-Атанасов

Македонска академија на науките и уметностите

popatanasov@yahoo.com

РАКОПИСНОТО КНИЖЕВНО НАСЛЕДСТВО НА ШТИПСКО НОВО СЕЛО

Штипско Ново Село е стара населба со богата црковна традиција. Тука, уште во текот на XIV в., се изградени три цркви – „Св. Спас“ (првобитно манастир посветен на св. Вознесение Христово), „Св. Јован Крстител“ и „Покров Богородичен“; во XIX в. е изграден монументалниот храм „Успение Богородично“, а во XX в. (1922–1925 г.) гробишната црква „Св. Троица“.

За активниот црковен живот во оваа штипска населба посебен придонес дале викарните епископи на кратовските митрополити, кои имале свое подворје¹ во Ново Село (Кашић 1962: 18) во периодот од XVII до XIX в. Енциклопедија православља 2002: 2120). Постоењето на епископско подворје во Ново Село е засведочено во повеќе писмени споменици. Еден таков споменик е Лесновската библија од XVI в. (ХАЗУ, III с. 17), во којашто пеќскиот патријарх Арсение оставил запис (л. 335⁶) со следнава содржина: Паки ва лето Господнѣ .ѧ.Ѱ.ѧ.ѧ. (1728) ноємѣ. .ѧ.ѧ. прїидосѣмо оу монастирѣ Лесновѣскыи и оу Ново Село близѣ Ципа ѣ дворѣ господина митрополита кѣр Ѣфрема Коласинскаго и Кратовѣскаго. Арсенїе Пекѣски. (Стојановић 1903: 72–73/No 2491; Мошин 1955: 118; Поп-Атанасов 2017: 25). Запис со слична содржина има и во руска печатена книга што се наоѓала во библиотеката на Пеќската патријаршија (Стојановић 1925: 54/No 7634). Дека Ново Село било епископски центар сведочи и еден запис во црковен типик на храмот „Успение Богородично“, во којшто се

¹ Конак со црковен храм на територијата на определена епархија, во населба надвор од митрополитското седиште, во коешто повремено престојувал и надлежниот епархиски архиепископ.

вели дека во 1858 г. митрополијата во оваа штипска населба била посетена од истакнатиот македонски преродбеник Константин Миладинов: Знано буди кога дојде Константин Миладинов у митрополијата Новоселска... Лето 1858, месец октомврија, ден 15.“ (Угринова-Скаловска 1975: 134).

Засега познати се имињата на шест епископи, чијашто дејност е поврзана со овој црковно-административен центар – еден од XVII и пет од XIX в. Во натпис од 1601 г. за обновата на живописот во црквата „Св. Спас“, на пример, се наведува дека тоа се случило во времето на „смирениот епископ Рувим“ (Иванов 1931: 172; Зиројевиќ 1984: 206). Од викарните епископи, пак, кои престојувале во митрополитската резиденција во Ново Село во текот на XIX в. познати се имињата на епископите Авксентиј (1832–1840, 1851–1858), Захариј (1840–1845), Дионисиј (1845–1851), Панарет (1858–1860) и Синесиј (1875–1878) (Енциклопедија православља 2002: 2120; Иванов 1906: 321).

Како резултат на овој активен црковен живот, во црквите на штипско Ново Село и во митрополитската резиденција, во којашто престојувале викарните епископи на кратовските митрополити, биле формирани богати библиотеки со ракописни и старопечатени црковни книги. Еден дел од овие црковни книги во минатото биле изгубени или уништени², но има и такви што се зачувани, но сега, повеќето од нив, се наоѓаат во библиотечни установи надвор од македонија. Во текот на истражувачките активности успеавме да идентификуваме шест ракописи по потекло од штипско Ново Село: три ракописи (октоих, паренезис на св. Ефрем Сиријански и празничен минеј), коишто во 1890 г. Ефтим Начев од Ново Село ги испратил во софиската Народна библиотека; два ракописа од новоселската црква „Успение богородично“ (аскетско-поучен зборник и псалтир) и еден препис од Повеста за освојувањето на Цариград од Турците, којшто бил сопственост на новоселскиот свештеник Костадин Шеќеринов. Во продолжение даваме краток археографски опис на наведените ракописи.

² Во почетокот на XIX в. по наредба на фанариотскиот штипски владика Јероним биле изгорени повеќе словенски ракописи што се наоѓале во зградата на митрополитската резиденција во Ново Село (Иванов 1906: 321, 359).

1. Октоих

XIV в., перг. 151 + I л., 300 x 215 мм. Писмо – полууставно, правопис – рашки. Текст во две колони; пишуваале двајца книжевници. Без почеток и без крај; со празнини и во средниот дел од кодексот. Повеќе листови се оштетени од влага (не е конзервиран).

Се употребуваат мали киноварни иницијални букви во основниот текст и во насловите на одделните текстуални целини. Повез – штици во кожа (зачувана е само предната корица).

Записи со слична содржина на левите маргини од л. 10^б и л. 11^б: Подарено отъ г-нъ Ев. Начевъ. Щип – Ново Село 1890 г. (10^б); Хранимо отъ Ефтима Начева. Щипъ 1890 г., Ново Село (11^б).

Како што е засведочено во записите ракописот е испратен од Ново Село во софиската Народна библиотека од Ефтим Начев во 1890 г. Во оваа бугарска библиотечна институција ракописот е заведен под бр. 171 (95) (Цонев 1910: 115–116).

2. Паренезис на св. Ефрем Сирин

Крај на XIV в., хар. II + 246 л., 290 x 210 мм. Писмо – полууставно, правопис – рашки. Иницијали киноварни, понекогаш обоени со зелена или жолта боја. Повез – штици во кожа. Има повеќе листови оштетени од влага. Конзервиран.

Содржи поучни слова на св. Ефрем Сирин кон египетските монаси. На почетокот недостигаат 10 листа со предговорот кон Паренезисот. На првиот од зачуваните листови се наоѓа крајот од предговорот и почетокот на првото слово.

На крајот од ракописот (л. 246б) има запис со киновар од книжевникот-пишувач: $\widehat{ХБ}$ $\widehat{зачело}$ и $\widehat{конѣць}$ · $\widehat{ХБ}$ $\widehat{помощникъ}$ и $\widehat{спсєниє}$; На истиот лист има уште два други записа со сепија: $\widehat{Х}$ $\widehat{зачело}$ и $\widehat{конѣць}$ · $\widehat{Х}$ $\widehat{помошникъ}$ и $\widehat{спсєниє}$ $\widehat{всѣмъ}$ $\widehat{христианомъ}$ · $\widehat{въ}$ $\widehat{вѣки}$ · $\widehat{амѣнь}$.

$\widehat{Нѣ}$ $\widehat{сѣа}$ $\widehat{кнѣга}$ $\widehat{слишоуѣиѣ}$ $\widehat{нѣ}$ $\widehat{съ}$ $\widehat{радостію}$ $\widehat{сѣвършаюѣиѣ}$.

Во описот на Б. Цонев е нагласено дека ракописот е „Намеренъ въ Штипско Ново-село, Македония, у Ев. Начовъ“. Во 1890 г. е донесен во софиската Народна библиотека, каде што се чува и денес под сигнатурен број 298(93) (Цонев 1910: 218–227; Вуловић 1900: 13, бр. 67).

3. Празничен минеј

XV в., хар. 328 л., 270 x 200 мм. Писмо – полууставно, правопис – рашки. Оштетен. Без почеток и без крај и со празнини во средниот дел од кодексот. подврзан. Не е конзервиран и не се дава на користење.

Содржи служби за поголемите црковни празници. Кон крајот на ракописот има и пролози.

Во описот на Б. Цонев, како и кај Паренезисот на св. Ефрем Сирин е наведено дека ракописот е најден во штипско Ново Село кај Е. Начев.

Од 1890 г. се наоѓа во софиската Народна библиотека, во чијашто ракописна збирка е заведен под бр. 126(94) (Цонев 1910: 92).

4. Аскетско-поучен зборник

Средина на XV в., хар. 249 л., 295 x 216 мм. Писмо – уставно, правопис – рашки со влијание од ресавската правописна реформа. Пишувале тројца книжевници. Текст во две колони. Зборникот бил оштетен, при што од книжното тело недостасуваат повеќе листови. Конзервиран во Државниот архив на Македонија.

Орнаментиката е скромна: еднобојна плетена заставица на почетокот од ракописот и две тенки црвено-црни заставици (70б и 156а). Иницијали едноставни, со флорални украси.

Содржи слова од црковни писатели, меѓу кои од александрискиот архиепископ Христофор и св. Јован Дамаскин, слово на еромонах Епифаниј за св. Богородица, расказ на монах Амониј за убиените отци во Синај и Раита, поуки на византискиот цар Василиј кон својот син Лав и др.

Од внатрешната страна на задната корица записи: „сїи подпись Новака Ѓедлара“, „Ѓїи попись Ѓерафимъ“.

Ракописот е пронајден во покривниот дел од црквата „Успение Богородично“ во штипско Ново Село за време на неговата реконструкција во почетокот на 70-тите години од минатиот век.

Се чува во црквата „Успение Богородично“ во Ново Село под сигнатура ЦНС ms 1. (Славева 1973: 159–163).

5. Псалтир со последование

Втора половина на XVI в., хар. 304 л., 205 x 150 мм. Писмо – полууставно, правопис – ресавски. Ракописот не е целосно зачуван. Недостасува неговиот почетен дел – првите четири кватерниони и еден лист од петтиот кватернион.

Содржина: псалтир со последование – псалми, месецослов, воскресни тропари на осумте гласа, часови, повечерје, параклис на св. Богородица и др. Во месецословот со свои тропари и кондаци се застапени: св. Петка, св. Јован Рилски, св. Иларион Мегленски, св. Сава Српски, св. Кирил Солунски и св. Јоаким Осоговски.

Орнаментиката е скромна: тесни црвено-црни заставици со флорални додатоци (135^a, 277^b) и киноварни иницијали, исто така, со флорални украси.

Повез: штици во орнаментирана кожа. Зачувана е само задната корица. На неа се зачувани два записа: „Костомаръ междоу Зарапинни и Сри(п)ковци, „Сина книга ѿиръ Ана ... ѿт манастиръ ѿ Трескавцъ“.

И овој ракопис, како и претходниот, е пронајден во покривот на црквата „Успение Богородично“ во Ново Село за време на неговата реконструкција во почетокот од 70-тите години на минатиот век.

Се чува во црквата „Успение Богородично“ под сигнатура ЦНС ms 2. (Славева 1973: 163–166).

6. Повест за освојувањето на Цариград од Турците

Втора половина на XVIII в., хар. 77 л., 160 x 110 мм. Писмо – полууставно со брзописни елементи, правопис – црковнословенски (рускословенски). Пишувал еден книжевник. Од ракописот недостасува крајниот дел.

Содржина: Повест за освојувањето на Цариград од Турците и уште два текста – расказ на Алкавизиј Историчар, во којшто, исто така, се опишува освојувањето на Цариград од Турците и „Сказание за Цариград“, во коешто се раскажува за градбата на цариградската црква „Св. Софија“ и се искажува пророштво за идно избавување на Константинопол од Турците.

Текстот на Повеста за паѓањето на Цариград под Турците и на двата расказа што следуваат по неа, се преземени од едно руско пе-

чатено издание од 1713 г. Текстот на Повеста во оваа руска печатена книга, притоа, претставува литературна обработка на постар текст, преписи од којшто има во руски ракописи од XVI в. (Сперанский 1954: 136–165). Во тие стари преписи на Повеста, како нејзин автор се посочува потурчениот Русин Нестор Искандер (Скрипиљ 1954: 166–184), кој бил сведок на настаните околу паѓањето на Цариград под Турците во 1453 г.

На јужнословенски терен преписи од Повеста, најчесто, има во дамаскинарската книжнина. За историјатот и содржината на преписот од Н. Село подетално се осврнува Љ. Милетич (1895: 399–462).

Орнаментика: примитивни заставици (1^a, 55^a), обоен иницијал во црно, црвено и зелено (1a), киноварни иницијали и обоена концевка (63⁶).

Повез – кожен.

Записи:

„Намерила се в книгите на свјатеник (sic) Костандина Алекса Шекеринов, бившиј учител въ нај бурните времена, който и въ последно време зле пострада во затвор и наи сетне съ париченъ откупъ въ 1879 година. Той тжй страда отъ тогавашните арестни остатки (?!). Отечество му е щипско Ново Село (3⁶–4^a); „Сїе многѹ ти зрави мати моѧ ѿ мени Никола. Да знаишъ какъ сме живѸ и зравѸ и молимъ бога за ваши здрави“ (16⁶).

Ракописот се чувал во Универзитетската библиотека во Софија, но во 1988 г. е пренесен во Центарот за словено-византиски истражувања „Проф. Иван Дујчев“, каде што се чува и сега под сигнатура Cod. D. Slavo 34. (Христова, Джурова, Велинова 2000: 109–112).

Не е исклучено од штипско Ново Село да потекнува и еден зборник со катехетски и монашки поуки и слова од крајот на XV в. (НБКМ 1047). Во него има записи поврзани со Штип и штипско Ново Село и со коласискиот (и кратовски) митрополит Ефрем, кој имал своја резиденција во Ново Село: Кѹрїил митропѡлит скопски дѣк ѣ днѣ приде Ѹ Шип; Ефрем коласиски митрополитъ ꙗꙋлꙋ (7236–1728); ꙗꙋлꙋ (1739) аѹ кѢ днѣ доиде Филип ѿ Ново село под Шипом чедо папѸчи бѸюклиа; 1749 прїиде ѿ Шип Филип БѸюклиѡв к мене ѸчитѢ. (Стоянов – Кодов 1964: 298–299).

Со штипско Ново Село, обично, се поврзува и Драјковиот апостол од 1428 г. (ХАЗУ III в 16). Тоа е обемен ракопис (256 л.), пишуван од дијак Драјко од Бдин (Видин), во којшто има запис дека во 1519 г.

лесновскиот игумен Дионисиј го продал (или предал) апостолот на еромонах Стефан во село Новосељане (Mošin 1955: 149–150). Од записот, меѓутоа, не е јасно дали станува збор за штипско Ново Село или за кочанското село Новосељане, коешто се наоѓа кај вливот на Злетовштица во Брегалница, каде што Лесновскиот манастир имал свои имоти, а можеби и свој метох (Томовић 1977: 93).

Со Штип и со неговата непосредна околина се поврзани и други ракописи, како што се Богдановото евангелие од XIII–XIV в. (ХАЗУ III с 20) (Mošin 1955: 125–126); тропарник, пишуван во Штип во 1515 г. од поп Рале (Хилендар 344) со запис: „Съврѣшѣи се книга сѣа роукою гѣшнаго попа Ралета въ градѣ Шипоу · в лѣѣ љ · кѣ (7023–1515), крѣу слѣцоу · кѣ · лѣу вѣ“ (Богдановић 1978: 140) и грчко-словенски речник, пишуван од штипскиот митрополит Дионисиј во 1803 г. (НБКМ 381) со запис: „Настоящаго сѣе речникъ вписа ся со рѣкѣ мене смиреннаго Архїереа и Митрополїта Бившаго шїпскаго Дїонїсїа византїски, гречески же и славенски аѣг лѣто“. (Цонев 1910: 420) Кон овие ракописи, секако, треба да се додаде и еден фрагмент од молитвеник (XVIII в.) што се чува во Матичната библиотека во Штип, во којшто некој запишал: „...аце хоцѣши много знати, подобает мало спати“ (Георгиевски 1988: 64/№ 50).

Литература

- Богдановић, Д. 1978. *Каталоѣ ћирилских рукописа манасѣира Хиландара*, Београд.
- Вуловић, С. 1900. *Опис словенских рукописа Софијске библиоѣеке*. – Споменик СКА, т. XXXVII, Београд.
- Георгиевски, М. 1988. *Словенски ракописи во Македонија*, книга III, Скопје.
- Енциклопедија православља 2002. *Енциклопедија православлја*, књига трећа, II–III, Београд.
- Зиројевић, О. 1984. *Цркве и манасѣири на ѣоручју Пећке ѣаѣријаршије до 1683 године*, Београд.
- Иванов, Ы. 1906. *Северна Македония*, София.
- Иванов, Ы. 1931. *Български старини из Македония*, София.
- Кашић, Д. 1962. Михајло, митрополит Кратовски (1648–1660). *Боѣословје*, 18.
- Милетич, Л. 1895. Повест за падението на Цариград в 1453 год. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, книга XII, София.
- Mošin, V. 1955. *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske akademije*. I dio. *Opis rukopisa*, Zagreb.

- Поп-Атанасов, Ѓ. 2017. *Црковноиџо книжевно наследсџиво на Лесновскиоџи манастир*, Штип.
- Скрипиљ, М. О. 1954. „История“ о взятии Цариграда турками Нестора Искандера. *ТОДРЛ*, т. 10, 166–184.
- Славева, Л. 1973. Два словенски ракописа во Историскиот музеј во Штип. *Гласник на Инсџиџиџуџоџи за Национална исџиџориџа*, година XVII, Скопје, № 2, 159–163.
- Сперанский, М. Н. 1954. Повести и сказания о взятии Цариграда турками (1453) в русской письменности XVI–XVII веков. *Труды Отдела древнерусской литературы*, т. 10, 136–165.
- Стојановић, Љ. 1903. *Сџџари срџски заџиси и најџџиси*, књиџа II, Београд.
- Стојановић, Љ. 1925. *Сџџари срџски заџиси и најџџиси*, књиџа V, Ср. Карловци.
- Стојанов, М., Кодов Х. 1964. *Опис на славянските рџкописи в софџйската Народна библиотека*, том III, Софџя.
- Томовић, Г. 1977. Повеља манастира Леснова. *Исџиџориџски часоџис*, књ. XXIV, Београд.
- Угринова-Скаловска, Р. 1975. *Заџиси и леџџоџиси* (избор и редакџиџа Р. Угринова-Скаловска), Скопје.
- Христова, Б., Джурова, А., Велинова, В. 2000. *Опис на славянските рџкописи от Центџра за славяно-визанџиџски проучвания „Проф. Иван Дуџчев“ кџм СУ „Св. Климент Охридски“, XIV–XIX в.*, Софџя.
- Цонев, Б. 1910. *Опис на рџкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в Софџя*, Софџя.

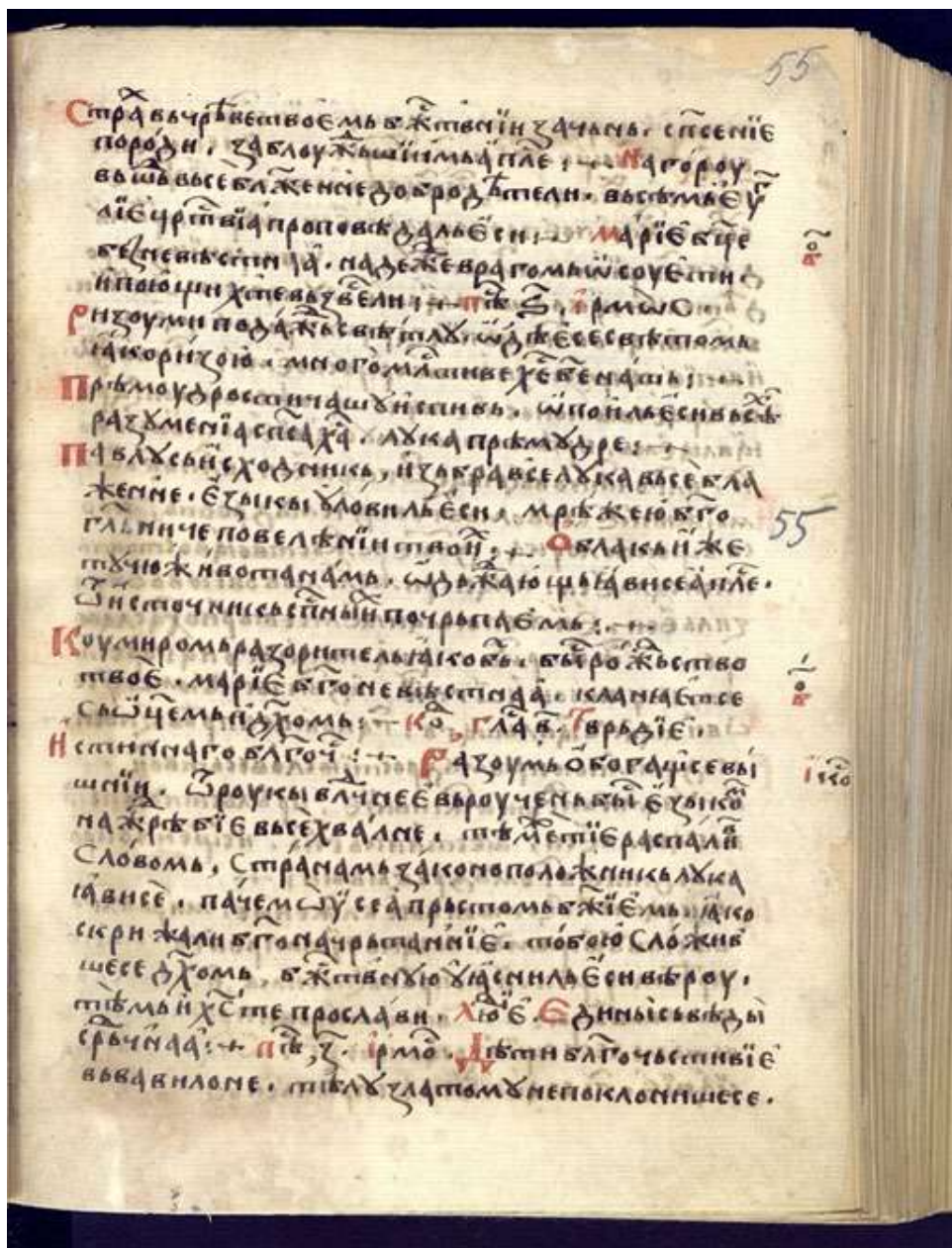
Gjorgi Pop-Atanasov

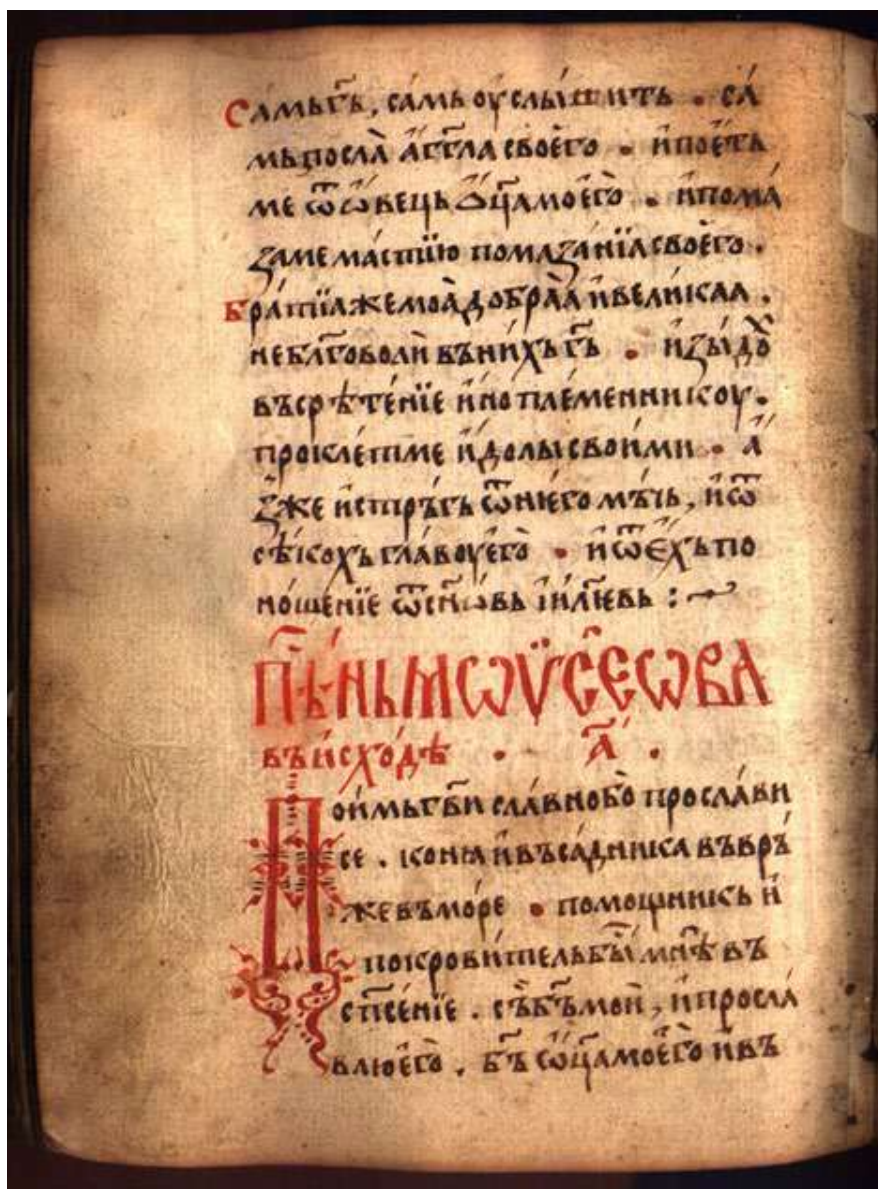
THE MANUSCRIPT LITERARY HERITAGE OF NOVO SELO, SH TIP

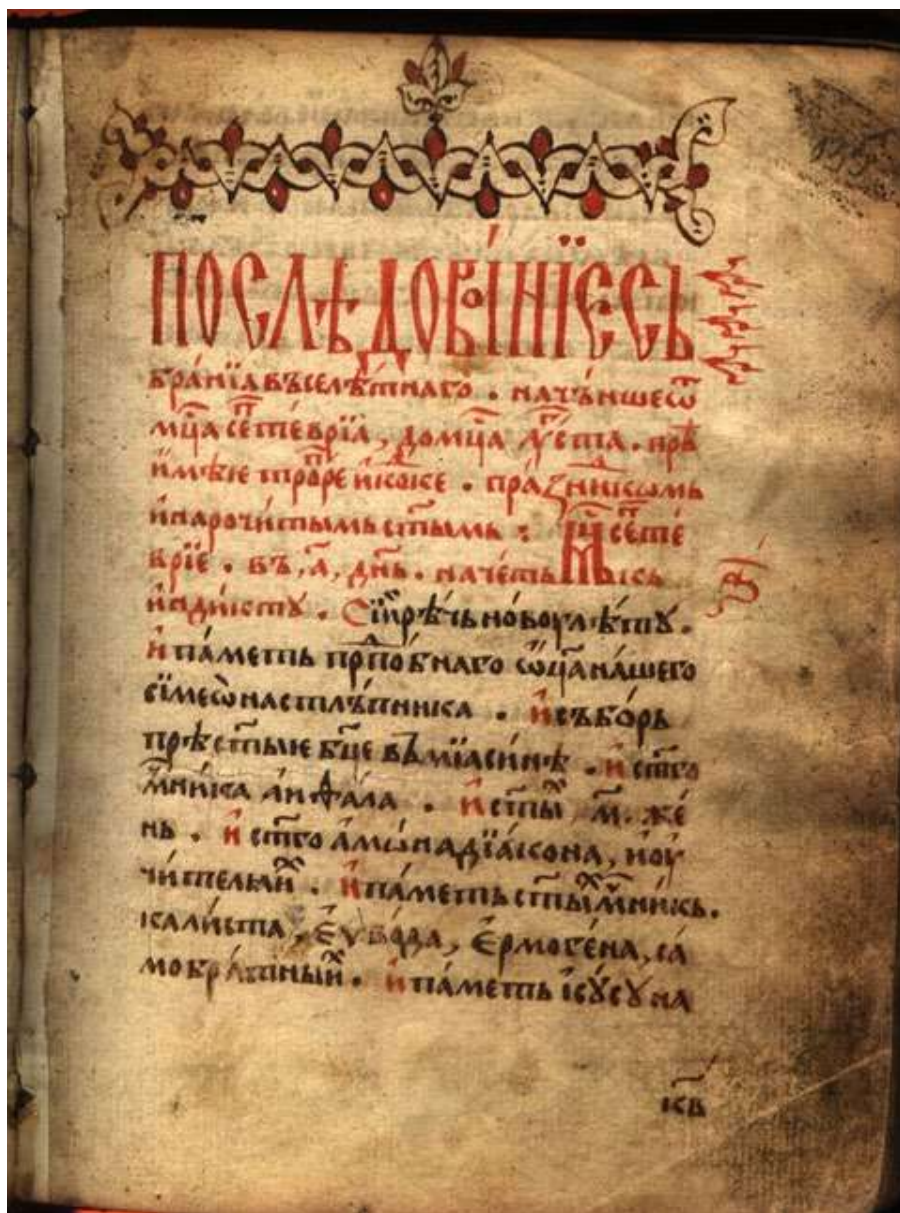
Summary

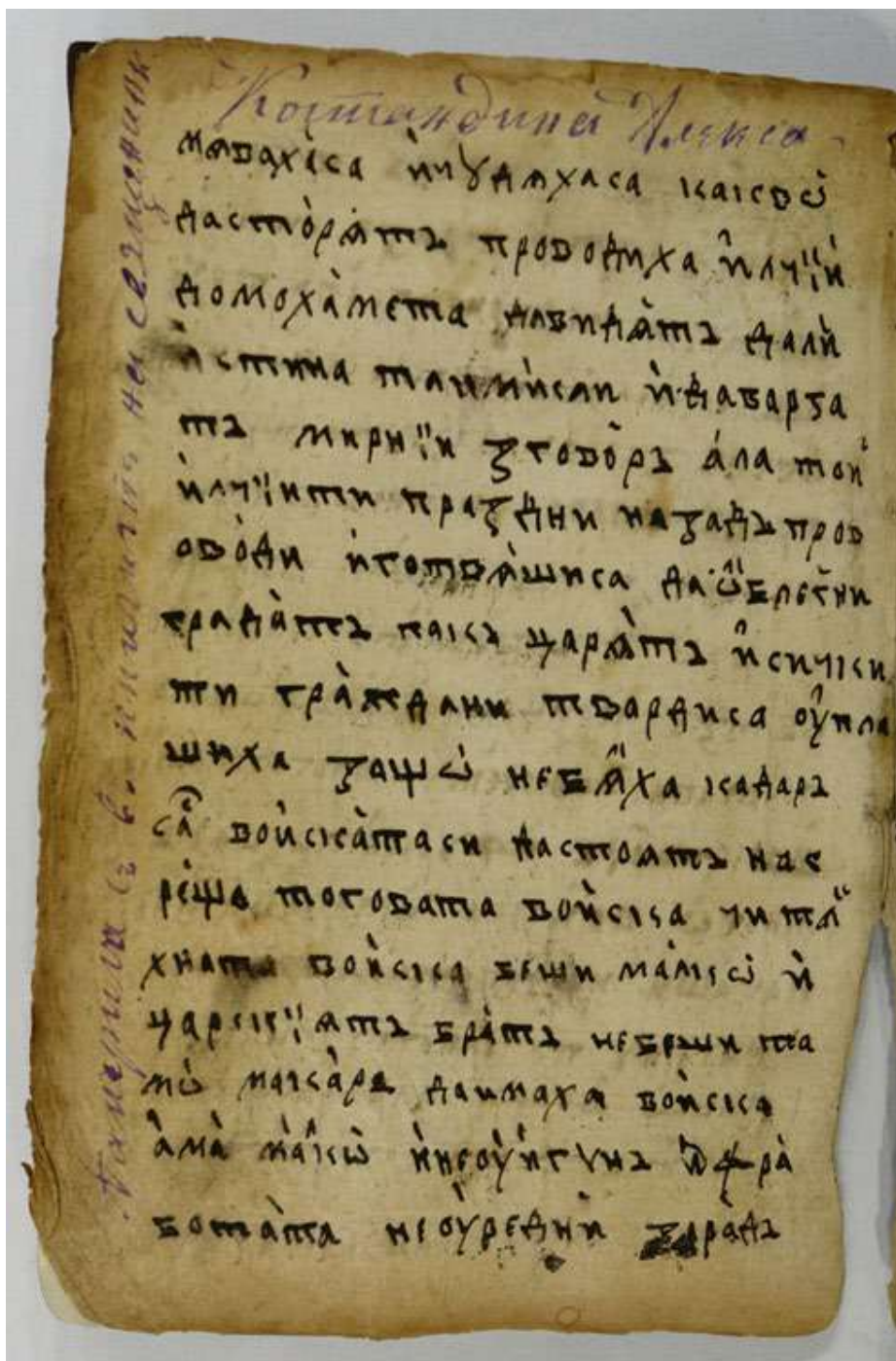
In the past, the auxiliary bishops of the Kratovo metropolitans had their residence (podvorje) in Novo Selo, Shtip, and several churches were built here, in which services and preaching were held in Slavonic language. For the needs of this active church life, libraries with manuscripts and old printed church books were established within the bishop's residence, as well as in the churches. Part of this literary heritage of Novo Selo, Shtip, has been preserved and is now found in ours and in foreign manuscript collections. This article makes an archeographic presentation of the identified manuscripts originating from this old Shtip settlement.

Keywords: Novo Selo, Shtip, manuscript literary heritage.

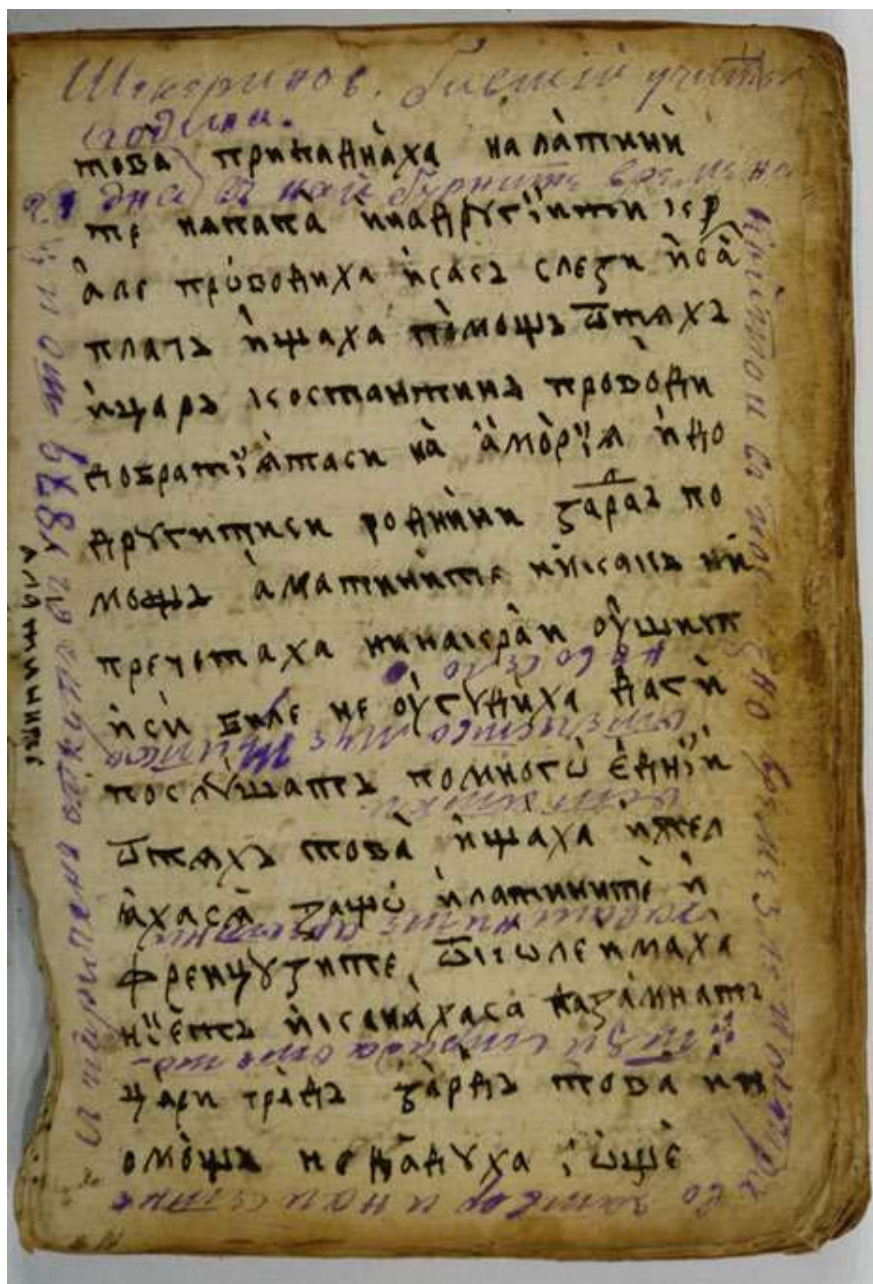

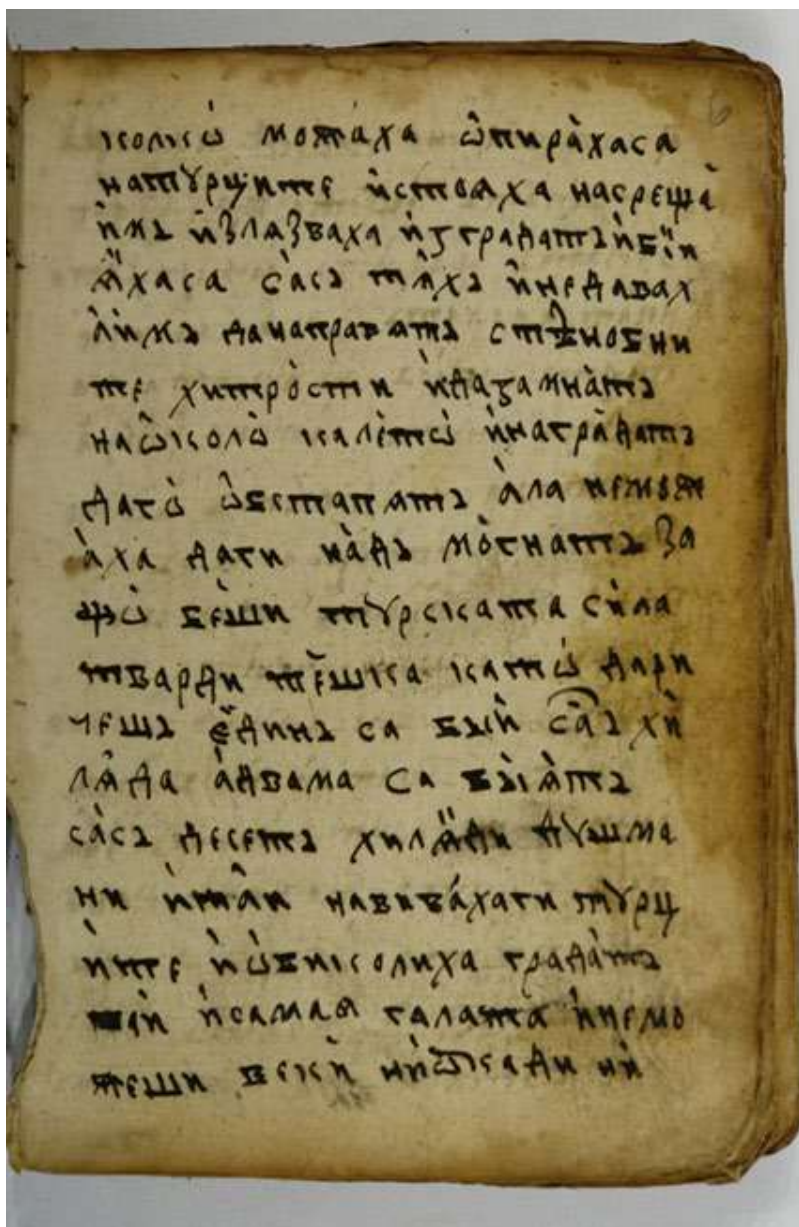

Повест за освојувањето на Цариград од Турците
(Центар „Дујчев“ Cod. D. Slavo 34), л. 3^б

Повест за освојувањето на Цариград од Турците
(Центар „Дујчев“ Cod. D. Slavo 34), л. 4^a

Повест за освојувањето на Цариград од Турците (Центар „Дујчев“
Cod. D. Slavo 34), л. 6^a

Драјков апостол, л. 2^a

